

ІРАНСЬКИЙ ВЕКТОР У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ США У ПЕРІОД 1950–60-х рр.

Олександр Жуков

кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри
всесвітньої історії, міжнародних
відносин та методики навчання
історичних дисциплін, Сумський
державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна
e-mail: aleksandr_zhykov@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2592-7761>

Вікторія Ребенюк

магістрантка кафедри
всесвітньої історії, міжнародних
відносин та методики навчання
історичних дисциплін, Сумський
державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна
e-mail: rebenokv.ua@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0233-2853>

Ключові слова:

Стаття присвячена особливостям формування зовнішньополітичної стратегії США на Близькому та Середньому Сході у 50-х – 60-х рр. ХХ століття.

Ключовими аспектами дослідження автори вважають особливості співпраці Сполучених Штатів Америки з Іраном у період 1950-х – 1960-х рр. Політика США окресленого хронологічного періоду була спрямована на забезпечення стабільності й підтримці незалежності країн регіону. Агресивна програма реформації під назвою «Біла революція» початку 1960-х років була спробою вестернізації Ірану та зміцнення його глобального статусу, що також проводилось за активної підтримки США.

Ще одним напрямком безпосередньої взаємодії Тегерану та Вашингтону автори визначають ядерні програми, курс на розробку яких в Ірані почався наприкінці 1950-х – початку 1960-х років. Іран співпрацював з низкою союзників Вашингтонської адміністрації та успішно розвивав свою ядерну програму з урахуванням існуючих міжнародних обмежень.

США, Іран, ядерні програми, вестернізація, Близький та Середній Схід

THE IRANIAN VECTOR IN THE FOREIGN POLICY STRATEGY OF THE USA IN THE PERIOD OF THE 1950–60S

Alexander Zhukov

Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer of the
Department of World History,
International Relations and
Methods of Teaching Historical
Disciplines, Sumy State
Pedagogical University named
after A.S. Makarenko,

The article is devoted to the peculiarities of the formation of the US foreign policy strategy in the Near and Middle East in the 1950s and 1960s.

The authors consider the key aspects of the study to be the peculiarities of the cooperation between the United States of America and Iran in the period of the 1950s and 1960s. The policy of the USA in the given period is defined as that which was aimed at maintaining stability and supporting the independence of the countries of the above-mentioned area.

Sumy, Ukraine
-mail: aleksandr_zhykov@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2592-7761>

Viktoria Rebenok

Master's student of the
Department of World History,
international relations and
methods of teaching historical
disciplines, Sumy State
Pedagogical University named
after A.S. Makarenko,
Sumy, Ukraine
e-mail: rebenokv.ua@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0233-2853>

In addition, the American leadership predicted the possibility of an “Islamic problem”. The production of minerals in the region, as well as the need to prevent interference in the plans of the USA by the USSR, caused the United States to make efforts to maintain the role of the main suppliers of weapons, since it was impossible to allow a weakening of the influence on strategic interests, on the course of Iran’s domestic and foreign policy. Despite the transitional period of the 1960s, intensive cooperation between Washington and Tehran continued. The USA was provided with assistance in the economic sphere, there were changes in the provision of military support from subsidies to the possibility of selling on credit. The aggressive reform program called the “White Revolution” of the early 1960s was an attempt to westernize Iran and strengthen its global status, which was also carried out with the active support of the United States.

The authors identify nuclear programs as another direction of direct interaction between Tehran and Washington, the development course of which in Iran began in the late 1950s and early 1960s. Iran has cooperated with a number of allies of the Washington administration and has successfully developed its nuclear program within existing international restrictions. In 1963, Iran joined the Convention on the Prohibition of Nuclear Tests in Air, Space and Submarines, and in 1968 signed the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. All this contributed to the country’s integration into global world processes.

Keywords: USA, Iran, nuclear programs, Westernization, the Near and Middle East

Жуков, О., & Ребенюк, В. (2022).
Іранський вектор у
зовнішньополітичній стратегії
США у період 1950–60-х рр.
Консенсус, (3), 61–71.

URL:
<https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/28>

Постановка проблеми. Відносини Сполучених Штатів Америки та Ірану тривали в історичній ретроспективі. Для цих відносин були характерними як партнерство, так і конфронтація. Однією з найбільших загроз міжнародній безпеці у сучасному світі є поширення та погрози застосування ядерної зброї. Сучасна політика Ірану зорієнтована на продовження збагачення урану, що наближає його до створення ядерної зброї. Розробка Іраном ядерної програми може докорінним чином змінити як структуру безпеки на Близькому та Середньому Сході, а також і глобальну стратегічну рівновагу загалом. Небажання офіційного Тегерану співпрацювати з міжнародними інституціями з контролю за ядерними розробками, у тому числі і з МАГАТЕ, змушує країни-гаранти нерозповсюдження ядерної зброї

взяти під особливий контроль політику Ірану у цьому напрямі. Однак, останній не погоджується з таким станом речей і вимагає скасування всіх економічних санкцій, запроваджених стосовно Ірану внаслідок розробки ядерної програми, порушення прав людини та підтримки терористичних груп. У цей же час США прагнуть повернутися до ядерної угоди з Іраном 2015 р., яка була анульована у 2018 р. президентом США Д. Трампом.

На сучасному етапі Ісламська Республіка Іран залишається важливою державою для Сполучених Штатів у стратегічному значенні через те, що з погіршенням американо-іранських відносин, їх протистояння перестало бути міждержавним і набуло більш ширшого та глобального значення. Досвід Вашингтонської адміністрації зі стримування керівництва Ірану у використанні ядерного шантажу на Близькому і Середньому Сході на сьогоднішній день є важливим, тому вважаємо за потрібне ретроспективно повернутися до подій періоду «холодної війни» та розкрити особливості підходів президентських адміністрацій США відносно Ірану в нестабільних системах міжнародних відносин 1960-х рр.

Історіографія проблеми. Політика США на Близькому та Середньому Сході на сьогодні є об'єктом уваги як в зарубіжній, так і у вітчизняній історичній науці. Серед них варто виокремити дослідження О. Павлюк, Ч. Маккейна, Я. Завади, В. Кіяниці¹, які відзначають позитивну динаміку взаємовідносин між США та Іраном в означений період. Дослідження також ґрунтується на аналізі архівних матеріалів Національного управління архівів та документації (NARA) США, що знаходяться у відкритому доступі².

Мета даної статті полягає в тому, щоб охарактеризувати особливості зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки стосовно Ірану у 1960-х рр. Поставлена мета визначила необхідність розв'язання наступних дослідницьких

¹ Павлюк О.І. Еволюція двосторонніх відносин США та Ісламської республіки Іран за адміністрації Р. Ніксона: реалізація концепції «двох опор». *Вісник Донецького національного університету*. Серія: Політичні науки. 2016. С. 63-68; Павлюк О.І. Зовнішньополітичний курс Сполучених Штатів Америки щодо Ісламської Республіки Іран: від співробітництва до політики «стримування»: дис... канд. політ. наук: 23.00.04. Чернівці, 2015. 249 с.; Павлюк О. Політика США щодо Ірану у рамках реалізації доктрини Ніксона на Близькому та Середньому Сході. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. Чернівці. 2015. С. 311-316; McCain Ch. The History of US-Iran Relations and its Effect on the JCPOA Negotiations. Independent Study Project (ISP) Collection. SIT Graduate Institute – Study Abroad. 2015. 33 p.; Завада Я. Формування ядерної програми Ірану з 1950-х років до президентства М. Ахмадінежада. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії, 2018. Випуск 17. С. 155-160; Кіяниця В.В. Становлення та розвиток Ірано-американських відносин. *Міжнародні відносини*, частина «Політичні науки». 2020. № 22. 33 с. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/4198/3837

² President (1961-1963; Kennedy). Office of the Special Assistant to the President for National Security Affairs. National Security Action Memorandum No. 67 Iran. National Security Files: Meetings and Memoranda: National Security Action. National Archives and Records <https://catalog.archives.gov/id/193464>

завдань: визначити місце та роль США у розвитку ядерної програми Ірану в 1960-х рр. та охарактеризувати особливості співпраці Сполучених Штатів Америки з Іраном у цей період.

Виклад основного матеріалу. Сполучені Штати Америки спрямували свої інтереси на регіон Перської затоки ще під час Другої світової війни, але здійснити вплив на справи держав у цьому регіоні зможе починаючи з 1971 р., а до цього часу відповідальність за збереження безпеки в цьому географічному напрямку, лежала на Великій Британії з кінця XIX ст.

Після 1945 р. США планували зменшити видобуток сировини у межах власної території та здійснювати пошуки нафтових ресурсів за кордоном. Регіон Перської затоки став ціллю Вашингтону у сфері видобутку корисних копалин, щойно стало відомо про наявність у ньому родовищ, в яких міститься нафта.

Політика США у 1960-х рр. була спрямована на утримання стабільності й підтримці незалежності країн регіону. Окрім цього, американське політичне керівництво прогнозувало ймовірність виникнення «ісламської проблеми». Безумовно існував цілий комплекс проблем, які потребували уваги і вищезгадані – це елементи цього комплексу.

У звіті на 430-му засіданні РНБО у Вашингтоні 7 січня 1960 р. президент Дуайт Ейзенхауер зазначив, що шахиншах Мохаммед Реза Пахлеві висловлював бажання відмовитися від деяких своїх звичайних військових сил і замінити їх сучасним озброєнням. Іранський лідер хотів побудувати п'ять винищувачів, які б перевершували за своїми технічними та бойовими характеристиками літаки типу F-84, створити центральне поле для легких бомбардувальників. Американський президент повідомив, що він запропонував шаху побудувати аеродроми і погодився, за винятком застереження, що йому знадобиться технічне обладнання з-за кордону. Президент виразив своє схвалення шаху, за його зацікавленість у модернізації своїх збройних сил і попросив його надіслати заяву про свої пропозиції до Вашингтону, де її можна було б вивчити.

Занепокоєння викликав Ірак. Американський президент пояснив шаху, що в цьому районі не повинно бути сусідських воєн. Шах Реза Пехлеві висловив свої хвилювання з приводу того, що Ірак може стати комуністичним і американський президент погодився з тим, що це потребує уваги. Рада національної безпеки прийняла до відома та обговорила довідковий звіт з Координаційною радою операцій. Було відкладено розгляд необхідності перегляду NSC 5821/1, до вивчення Міністерством оборони останніх поглядів Ірану щодо завдань і складу іранських збройних сил³.

За оцінкою національної розвідки Вашингтонської адміністрації 16 лютого 1960 року було зроблено висновки щодо перспектив співпраці з Іраном: «У майбутньому,

³ U.S. Policy Toward Iran (NSC 5821/1 OCB Report on NSC 5821/1, dated December 11, 1959. 284. Memorandum of Discussion at the 430th Meeting of the National Security Council. Washington, January 7, 1960. Foreign relations of the United States, 1958-1960, Near East region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII. P. 663. Retrieved from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v12/d284>

як і в минулому, у відносинах Ірану зі США будуть складні періоди. Шах буде шукати більшої підтримки Сполучених Штатів та більш міцних гарантій своєї безпеки. У той же час він намагатиметься зменшити радянський тиск на Іран. Хоча політичні потрясіння, можуть призвести до антизахідної зовнішньої політики. Більшість вищих військових лідерів, а також багато цивільних елементів помірної опозиції, продовжуватимуть дивитися на Захід, зокрема на США, як на основне джерело захисту Ірану. Однак малоімовірно, що будь-який режим-наступник займе таку відверто прозахідну позицію, як шах»⁴.

14 вересня 1960 р. Іран, Ірак, Кувейт, Саудівська Аравія та Венесуела створили Організацію країн-експортерів нафти (ОПЕК). Метою цього об'єднання бачилося створення конкуренції західним компаніям у поставці нафти в усьому світі, а також для того, щоб контролювати свої внутрішні запаси нафтових родовищ самостійно. Зростаючий вплив Ірану на ринку зробив його головним союзником США.

Період 1960-х років характерний зміцненням американо-іранських відносин. Після припинення військової підтримки Великою Британією, шах активно залучає до співпраці Сполучені Штати, з метою зробити цю країну постачальником воєнного устаткування. У порівнянні з британським постачанням, американське збільшилося 100 млн. дол. щороку⁵. Вашингтонська адміністрація критично ознайомлювалася з вимогами постачання, а також слідувала за впливом діяльності шаха на регіон і в якому напрямі рухалась економіка Ірану. Ми вважаємо, що Сполучені Штати доклали зусиль для утримання ролі основних постачальників зброї, оскільки не можна було допустити послаблення впливу на стратегічні інтереси, на курс внутрішньої та зовнішньої політики Ірану. Не дивлячись на перехідний період 1960-х років, між ними збереглася інтенсивна співпраця. США надавала допомога в економічній сфері, відбулися зміни у наданні військової підтримки від дотацій до можливості продажу в кредит. Для зовнішньої політики Ірану була характерна самостійність та необмеженість, наслідком цього виступають взаємовідносини з СРСР, зокрема укладені в 1962 та 1964 рр. економічні та військові угоди.

Прикладом зміни напрямків у зовнішній політиці мало слугувати поступове виведення військової підтримки з В'єтнаму. Сполучені Штати Америки повинні були керувати обороною в союзних країнах, підтримувати війну і в той же час, не вести війну самостійно⁶.

⁴ The outlook for Iran. National Intelligence Estimate. NIE 34-60. № 285. February 16. Washington, 1960.

⁵ Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, Washington, April 29, 1969. U.S. Department of State Archive. Retrieved from <http://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/frus/nixon/e4/65009.htm>

⁶ Department of Defense. Office of the General Counsel. Pentagon Papers Part IV. B. 1. Evolution of the War. Counterinsurgency: The Kennedy Commitments, 1961-1963. The Kennedy Commitments and Programs, 1961. Report of the Office of the Secretary of Defense Vietnam Task Force. National Archives and Records Administration. P. 83. Retrieved from <https://catalog.archives.gov/id/5890493%20>

Динамічний розвиток двосторонніх відносин простежується після ліквідації у 1953 р. в Ірані уряду М. Моссадика ЦРУ при адміністрації Д. Ейзенхауера. Завдяки балансуванню між двома наддержавами й розвитку військової сфери, не дивлячись на усунення англійських військових формувань в ареалі Перської затоки, влада Ірану претендувала на лідерство в регіоні. Директор Центру глобальних досліджень у галузі міжнародних відносин GLORIA Б. Рубін зазначає, що розширення впливу Сполучених Штатів у Перській затоці та запровадження політики «двох опор» слід розглядати більше як перемогу шаха, який прагнув відігравати провідну роль в регіоні⁷.

Підтримка Вашингтону не гарантувала налагодження справ країни, тим паче внутрішніх. Щоб задовольнити амбіції в регіональній діяльності, шах М. Реза Пехлеві акцентував увагу на внутрішніх проблемах і модернізації держави. Для цього він розгорнув «Білу революцію» – цикл реформ 1960-х рр., направлені на ліквідацію залишків феодалізму й введення капіталізму, а також цьому посприяв і вплив Вашингтону.

Намагаючись підкріпити свою владу та легітимність, шах встановив жорстоке авторитарне правління, заборона всіх форм опозиції. Агресивна програма реформації під назвою «Біла революція» початку 1960-х років була спробою вестернізації Ірану та зміцнення його глобального статусу.

Він запровадив масштабну програму земельної реформи, знищив більшість великих землевласників Ірану, фактично ліквідувавши вищий суспільний прошарок у державі. Жінки отримали право голосу, навчалися у школах, коледжах і почали одягатися відповідно до моди Західних країн. Шах інвестував в інфраструктуру, лікарні, дороги, закупівлю американської зброю і відкрив великі торгові центри, фактично залишаючи дрібних власників без роботи.

За цей час імам Рухолла Мусаві Хомейні виступив як «потужний інакомислячий голос», використовуючи «корінний релігійний націоналізм», який ставав все більш потужним оскільки шах продовжував свої спроби вестернізації Ірану. По мірі того, як Хомейні ставав більш відомий, шах, який вважав імама «радикальним і відсталим», закликав до його вигнання у 1964 році⁸.

Унаслідок реформ було розв'язано частково соціальні, економічні проблеми, але залишилося політичне питання. Ослаблення політичних взаємовідносин відбулося через зруйнування шахом опозиції, порушення прав людини та через дотримання зовнішньополітичних зв'язків з СРСР. Під час перебування на посаді президента США Дж. Кеннеді здійснювалися спроби стримування керівництва Ірану. У цей період відбуваються певні спроби врегулювати зовнішньополітичні стосунки

⁷ Павлюк О.І. Еволюція двосторонніх відносин США та Ісламської республіки Іран за адміністрації Р. Ніксона: реалізація концепції «двох опор». *Вісник Донецького національного університету* Секція: Політичні науки. 2016. С. 64.

⁸ McCain, Chase, «The History of US-Iran Relations and its Effect on the JCPOA Negotiations» Independent Study Project (ISP) Collection. SIT Graduate Institute – Study Abroad. 2015. P. 11.

між двома країнами, оскільки, на нашу думку, надалі вони перейдуть у нездорові та надзвичайно контрпродуктивні відносини.

У Меморандумі про дії з національної безпеки №67 вказано, що президент висловив стурбованість режимом керівництва Ірану, бо він втратив початковий курс і на момент 1961 року не мав успіхів у розробці будь-якого виду політичної бази. «Більше того, ми, очевидно, стикаємося з додатковими фінансовими зобов'язаннями для вирішення періодичних бюджетних труднощів Ірану». Дж. Кеннеді говорив про необхідність ліквідації недоліків у другому семирічному плані розвитку. «Чи варто розглядати обставини в Ірані як повноцінну кризу та надати їй стабільну підтримку, як Південному В'єтнаму? Чи робимо ми все необхідне, щоб утримати Іран фінансово на плаву та запустити перспективну програму розвитку? Чи можемо ми, змусити шаха розпочати третій план, як нову сміливу спробу модернізації Ірану, навколо якого всі елементи іранського суспільства повинні згуртуватися? Які ще засоби ми можемо запропонувати, аби допомогти створити політичну базу?» Президент вважав, що було б корисно, якби шах поставив завдання і підготував звіт щоб оцінити, які подальші заходи, якщо такі є, бажано передбачити. «Загальмуйте чергову іранську кризу і будьте готові зустрітися з нею, якщо необхідно»⁹.

У 1960-х роках доходи від продажу нафти в Ірані збільшились і це сприяло зміцненню держави, при цьому зменшився вплив Вашингтону. Іранське суспільство розглядало його, як провідного куратора режиму після перевороту 1953 року, хоча насправді масштаб втручання у внутрішні справи Ірану зменшився.

Від початку 1960-х рр. шах здійснював курс «незалежної національної політики»: у внутрішній політиці продовжувалися реформування, поліпшення військових та економічних зв'язків із США, мирна торгівельна та промислова співпраця з СРСР, було знайдено компроміс з країнами регіону Перської затоки. Слід зазначити, що реформи фінансувалися завдяки співпраці Ірану з США. Вони ж, у свою чергу, у розширенні американо-іранських зв'язків вбачали певні фактори, які потребували уваги. По-перше, інтерес до економічного життя здійснювався за рахунок відповідного ринку капіталовкладень американських компаній та наявності в Ірані запасів газу та нафти. По-друге – політична сфера. Американське керівництво розуміло важливість: наявного кордону, який розділяє Іран з Радянським Союзом і налагодження контактів Ірану з США; питання, яке стосується В'єтнаму, а також Близького Сходу. Сполученим Штатам було необхідно забезпечити підтримку Ізраїлю, оскільки він був союзною державою в регіоні, що розглядається і здійснити це можна було завдяки сильним міжнародним зв'язкам з владою Ірану.

Крім того, на основі аналізу документів двосторонньої співпраці, які були розсекречені з 2000 р. та опубліковані на сайті Державного Департаменту США, можна зазначити наступні підходи Вашингтону щодо політики в Ірані:

⁹ President (1961-1963; Kennedy). Office of the Special Assistant to the President for National Security Affairs. National Security Action Memorandum No. 67 Iran. National Security Files: Meetings and Memoranda: National Security Action. National Archives and Records. URL: <https://catalog.archives.gov/id/193464>

- підтримка незалежності та суверенітету країни;
- тісні зв'язки з шахом;
- мінімізація зовнішньополітичних взаємин іранського керівництва з СРСР;
- підтримка об'єктів для забезпечення комунікації та розвідки а також привілеї використання повітряного простору для перельотів над Іраном;
- вплив на політику Ірану для підвищення стабільності і безпеки на Середньому Сході;
- підтримка доступу Заходу до іранської нафти, захист та розширення американських інвестицій, здобуття максимально можливої частки у зростаючому іранському ринку¹⁰.

18 січня 1968 р. військовий контингент Великої Британії був відізваний за рішенням прем'єр-міністра Г. Вільсона оголошеного в Палаті громад. Занепокоєння монархів держав регіону Перської затоки було обумовлено неспроможністю самостійної оборони. Хвилювання поділяли Саудівська Аравія та Кувейт. Політика Іраку підштовхнула сусідні країни до обачності та ймовірного очікування від нього загрозливих намірів. Ірак мав зовнішньополітичний вектор стосовно Москви, не підтримував зміни форми державного правління, а також претендував на Кувейт. Через це керівники держав зазначеного регіону планували створити інші заходи для безпеки.

Існування арабського націоналізму було серйозною проблемою, тому держави Перської затоки, як зазначав директор Центру глобальних досліджень у галузі міжнародних відносин GLORIA Б. Рубін, «надавали перевагу імпортувати британських військових офіцерів і пакистанських солдатів та отримувати гарантії з безпеки від США та Ірану» ніж залучати допомогу від арабських країн¹¹.

Ще одним напрямком безпосередньої взаємодії Тегерану та Вашингтону були ядерні програми, курс на розробку яких в Ірані почався наприкінці 1950-х – початку 1960-х років. У цей час західні країни прагнули інвестувати в Персію. Розпочинаючи проект, Іран черпав знання в області вивчення ядерних технологій у США, Франції, Великобританії та Радянського Союзу.

У 60-х рр. XX ст. Іран співпрацював з низкою союзників Вашингтонської адміністрації та успішно розвивав свою ядерну програму з урахуванням існуючих міжнародних обмежень. 1963 року Іран приєднався до «Конвенції про заборону ядерних випробувань у повітрі, космосі та підводних човнах». Серед учасників були Радянський Союз, Велика Британія та Сполучені Штати Америки¹².

¹⁰ Павлюк О.І. Еволюція двосторонніх відносин США та Ісламської республіки Іран за адміністрації Р. Ніксона: реалізація концепції «двох опор». *Вісник Донецького національного університету*. Секція: Політичні науки. 2016. С. 66.

¹¹ Там само. С. 64.

¹² Завада Я. Формування ядерної програми Ірану з 1950-х років до президентства М. Ахмадінежада. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2018. Випуск 17. С. 156.

Цей період ознаменований тим, що Іран досяг значних успіхів у сфері ядерної енергетики. Вагомим кроком було заснування центру ядерних досліджень в Тегеранському університеті. Дослідницький реактор був введений в експлуатацію в 1967 р. за допомогою США. Реактор мав потужність 5 мегават і використовував в якості палива понад 5,5 кг високозбагаченого урану. Сполучені Штати запропонували спеціальній пристрій «гарячі камери» для обробки радіоактивних матеріалів, які виділяли 600 грамів плутонію на рік¹³.

Допомога Сполучених Штатів Америки з облаштуванням ядерної сфери в Ірані, була частиною програми «Атом заради миру». 8 грудня 1953 р., на сесії Генеральної Асамблеї ООН з програмною промовою виступив президент Сполучених Штатів Америки Дуайт Девід Ейзенхауер. Було висловлено ініціативи з надання країнам мирних цивільних ядерних технологій, в надії, що вони не будуть продовжувати військові ядерні програми. Президент закликав до створення при ООН міжнародного агентства з атомної енергії та до використання ядерних матеріалів у мирних справах людства. Мета полягала у забезпеченні великої кількості електричної енергії в регіонах світу, де відбувається голод. Саме в цьому контексті було налагоджено, й у багатьох випадках процвітало ядерне співробітництво з Іраном та іншими країнами світу, що розвивалися.

На той момент рівень збагаченого урану в реакторі був 93%, що демонструє рівень довіри американської влади – Ірану, і лише з часом збагачення зменшили до 20 відсотків. Але Іран вже тоді почав пошуки варіантів доступу до повного ядерного паливного циклу, що не сподобалося США, оскільки це суперечило положенням ДНЯЗ, який Іран підписав 1968 року та ратифікував у 1970¹⁴.

Сьогодні це може здатися суперечливим: Сполучені Штати Америки почали створювати науково-технічну та інфраструктурну основу для розвитку ядерної програми Ірану. Ця країна усвідомлювала небезпеку того, що за умови набуття Іраном статусу власника ядерної зброї – ситуація з безпекою в регіоні різко зміниться, а ризик розповсюдження ядерної зброї на Близькому Сході зросте¹⁵.

Американські дипломати почали переговори щодо обмеження ядерної програми Ірану. Вони зіткнулися з проблемою: Іран під час перебування на вищій державній посаді шаха наполягав, що має таке ж право на ядерну енергію, як і будь-яка країна.

Іран зосередив свою зовнішню політику в трьох напрямках. Перший напрямок полягав у довгостроковому співробітництві зі Сполученими Штатами, з ціллю підтримувати безпеку. Другий напрямок – це початок розвитку інструменту

¹³ Завада Я. Формування ядерної програми... С. 156.

¹⁴ Гергієва В.О. Політика ядерного нерозповсюдження США: Кейси Ірану та Північної Кореї: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Київ, 2020. С. 131.

¹⁵ Цветков О.Г. Загрози та виклики гонки ядерних озброєнь на сучасному етапі. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*: Міжвідомчий збірник наукових праць. 2020. Вип. 29. С. 149.

радянської зовнішньої політики, оскільки шах Реза Пехлеві продемонстрував своєю діяльністю, що політичні та економічні вигоди стоять у пріоритеті¹⁶. Це простежується з проголошеного в 1950–1960 рр. роках шляху «незалежного націоналізму». Третій – застосування заходів для збереження військово-політичного союзу із Заходом і проведення політики економічного співробітництва з соціалістичними країнами. 15 вересня 1962 р. уряд Ірану запевнив радянський уряд, що не дозволить розміщення на своїй території будь-яких іноземних ракетних баз, у тому числі ядерних.

Іран підписав Договір про нерозповсюдження ядерної зброї в 1968 році. США забезпечували високозбагачене уранове паливо до Ірану протягом перших кількох років роботи реактора. ДНЯЗ – це багатостороння угода, яка визначає зобов'язання держав, які володіють ядерною зброєю. Угода підтверджує принцип роззброєння та зменшує зобов'язання країн, що вже роблять свій внесок стосовно умов укладеної угоди про роззброєння та розробляють нові програми.

ДНЯЗ підкреслює, що держави, які не мають ядерної зброї – не можуть виробляти ядерну енергію, зброю та проводити будь-які дослідження, пов'язані з їх виготовленням.

Слід підкреслити, що заборона також діє на спроби країн використовувати чужі території для виробництва ядерної зброї тощо. З 1968 року ДНЯЗ заклав міцну правову основу, яка діє на міжнародному рівні. Для створення шляхів розподілу ядерної енергії та зброї необхідно забезпечити виконавчий міжнародний нагляд. Як ключовий міжнародно-правовий документ у сфері міжнародної безпеки, ДНЯЗ від 1968 р. значно розширює для країн, які не володіють ядерною зброєю, можливість мирного використання ядерної енергії¹⁷. У рамках програми багато країн отримали те, чого досягнув Іран: власні невеликі реактори та паливо. Внаслідок нафтового буму 1970-х років іранська ядерна програма переросла на повноцінну цивільну ядерну програму.

Висновки. Дослідження даної проблеми важливе як для вивчення особливостей політики США в Азії в минулому, так і для розуміння сучасних міжнародних відносин на Близькому та Середньому Сході. Розробка даної теми дозволить поглибити наші уявлення про близькосхідну політику США і виявити специфіку взаємин між державами регіону.

REFERENCES

Herhiieva V.O. Polityka yadernoho nerozpovsiudzhennia SShA: Keisy Iranu ta Pivnichnoi Korei: dys.... kand. polit. nauk: 23.00.04. Kyiv, 2020. 208 s.

¹⁶ Павлюк О.І. Зовнішньополітичний курс Сполучених Штатів Америки щодо Ісламської Республіки Іран: від співробітництва до політики «стримування»: дис... канд. політ. наук: 23.00.04. Чернівці, 2015. С. 64.

¹⁷ Троцько І. Особливості договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1968 року. *Підприємство, господарство і право. Міжнародне право*. № 7. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 205.

- Zavada Ya. Formuvannia yadernoi prohramy Iranu z 1950–kh rokiv do prezidentstva M. Akhmadinezhada. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filos.-politloh. studii, 2018. Vypusk 17. S. 155–160.
- Pavliuk O.I. Zovnishnopolitychnyi kurs Spoluchenykh Shtativ Ameryky shchodo Islamskoi Respubliky Iran: vid spivrobitnytstva do polityky «strymuvannia»: dys... kand. polit. nauk: 23.00.04. Chernivtsi, 2015. 249 s.
- Pavliuk O.I. Evoliutsiia dvostoronnikh vidnosyn SSHa ta Islamskoi respubliky Iran za administratsii R. Niksona: realizatsiia kontseptsii «dvokh opor». Seriiia: Politychni nauky. Visnyk Donetskoho natsionalnogo universytetu, 2016. C. 63–68.
- Pavliuk O. Polityka SSHa shchodo Iranu u ramkakh realizatsii doktryny Niksona na Blyzkomu ta Serednomu Skhodi. Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu. Chernivtsi. 2015. S. 311–316.
- Trotsko I. Osoblyvosti dohovoru pro nerozprovsiudzhennia yadernoi zbroi vid 1968 roku. Pidpriemstvo, hospodarstvo i pravo. Mizhnarodne pravo № 7. Lviv: LNU im. I. Franka, 2018. S. 201–205.
- Tsvietkov O.H. Zahrozy ta vyklyky honky yadernykh ozbroien na suchasnomu etapi. Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovii poshuky i znakhidky. Mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2020. Vyp. 29. S. 147–165.
- McCain, Chase, “The History of US-Iran Relations and its Effect on the JCPOA Negotiations” Independent Study Project (ISP) Collection. SIT Graduate Institute – Study Abroad. 2015. 33 p.
- President (1961–1963: Kennedy). Office of the Special Assistant to the President for National Security Affairs. National Security Action Memorandum No. 67 Iran. National Security Files: Meetings and Memoranda: National Security Action. National Archives and Records <https://catalog.archives.gov/id/193464>
- Department of Defense. Office of the General Counsel. Pentagon Papers Part IV. B. 1. Evolution of the War. Counterinsurgency: The Kennedy Commitments, 1961–1963. Page 83. The Kennedy Commitments and Programs, 1961. Report of the Office of the Secretary of Defense Vietnam Task Force. National Archives and Records Administration. Retrieved from <https://catalog.archives.gov/id/5890493%20>
- Memorandum From the President’s Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, Washington, April 29, 1969. U.S. Department of State Archive. Retrieved from <http://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/frus/nixon/e4/65009.htm>
- U.S. Policy Toward Iran (NSC 5821/1 OCB Report on NSC 5821/1, dated December 11, 1959. 284. Memorandum of Discussion at the 430th Meeting of the National Security Council. Washington, January 7, 1960. P. 663.
- Foreign relations of the United States, 1958–1960, Near East region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v12/d284>
- The outlook for Iran. National Intelligence Estimate. NIE 34–60. № 285. February 16. Washington, 1960.